

ZAPISKI

Liturgična drama – to so kratke zgodbe, ki so jih igrali v cerkvi med mašo ali oficijem, ob večjih praznikih so jih lahko prišli gledat tudi laiki.

Drame so igrali od 11. do 16. stol. in sicer v latinskem jeziku. Prepovedali so jih ok. leta 1550 (tridentinski koncil).

Pri nas so se kljub prepovedi igrane do 17. stol., spadali smo pod Oglej – v oglejskih knjigah se velikonočne igre igrajo še v 16. in 17. stoletju.

Zraven liturgičnih iger, ki si jih je cerkev sama izmislila, so ljudje imeli še svoje igre – koledniška dramatika (sveti trije kralji) in posvetne igre (pust, poroke ...). Te niso bile pod nobenim nadzorom.

Med obema variantama obstaja paraliturgična drama. To so igre, ki so se odvijale pod nadzorom cerkve, niso pa bile del maše, igralci niso bili duhovniki, so pa si sposodili njihove obleke. To so mirakli, misteriji. Teme so bile vsebine določenega praznika.

Mirakli in misteriji so imeli vse teme iz stare zaveze – o svetnikih, čudežih.

Misteriji so bili podobni miraklom. Trajali so do 40 dni, igralo je več 100 igralcev. Vsak dan se je odigral prizor, ki se je končal z duhovnikovo pridigo in pesmijo. Tudi te igre je tridentinski koncil prepovedal.

Pri nas smo imeli pasijonske igre – premikajoče se gledališče na prostem, igrane so se na veliki teden (en teden pred veliko nočjo). Tridentinski koncil jih je dovolil.

Kapucinski pasijoni so se igrali v Škofji Loki, Novem Mestu, Zidanem mostu, Kranju in Ljubljani. Marija Terezija (konec 18. stol.) jih ukine.

Jezuiti in dijaki so izvajali pasijonske procesije. Gre za procesijo na konjih, veliko prizorišč, igralcev. Podob pasijona je 13. prikazujejo Evo in Adama, smrt, zadnjo večerjo, križanje, grob ... To spominja na 14 postaj križevega pota, ki so iz istega časa.

LITURGIČNE OSNOVE GREGORIJANSKEGA KORALA

Koral (lat.) = zbor

V slovenščini: gregorijanski koral = celoten korpus koralnih spevov

Gregorijanski koral je petje besedil, ki so sestavljala srednjeveško krščansko liturgijo (=cerkveni verski obredi).

Liturgično leto

Je cikel obredov, ki se iz leta v leto ponavljajo.

Božično obdobje: 4 adventni tedni, liturgična vsebina je bila priprava na praznovanje Jezusovega rojstva, zaključni se z božičem – 25. december (*Dete je rojena, Ta dan je vsega veselja*)

6. januar – gospodovo razglašenje (epifanija), sveti trije kralji (Jezus se jim prikaže)

Februar – svečenica (Jezusa odnesejo v tempelj, da bi ga posvetili) (*Simeonova pesem*)

Kvadragezima oz. post; 40 dni pred Veliko nočjo, ta čas obnavlja spomin na Jezusov prihod v Jeruzalem in evangelijske dogodke od zadnje večerje do Jezusovega vstajenja.

Tik pred veliko nočjo: v četrtek dan zadnje večerje, petek je dan Kristusove smrti. Takrat v sr. veku igrajo dramski prizor pogreba, imenovan *Depositio cruris* (polaganje križa). V soboto, ko je Jezus v grobu, ni maše. V noči iz sobote na nedeljo je bil dolg obred (oficij), ki se je nadaljeval v nedeljsko mašo. Znan je še *Elvatio Cruris* (prikaz vstajenja). Najbolj znana sr. igra je *Visitatio sepulchri* (obisk groba), tukaj so se prvič v zgodovini cerkve lahko pele cerkvene nelatinske pesmi – od 12. stol. dalje; pri nas se je pela v slovenščini pesem o prihodu žene k Jezusovemu grobu, ki je bil odprt, na tleh pa so bili povoji – *Naš gospod je od mrtvih vstal od naše božje matere ...*

Velikonočno obdobje: 50 dni, spomin na Jezusovo vrnitev v nebesa, spomin na prihod sv. Duha na binkoštno nedeljo,

Vnebohod – 40 dni po velikonočni nedelji, poje se vnebohodna pesem, ki je zapisana v šentviškem rokopisu v 17. stol. (domneva se, da je starejša).

Binkošti – 10 dni kasneje, praznuje se prihod sv. Duha med apostole. Poje se pesem o sv. Duhu *Pridi k nam Bug sveti Duh* oz. pri protestantih *Ta stara pesem od svetiga duha*.

Sledi 24 nedelj do adventa, vmes je praznik Sveto rešnje telo (*Veselo poj duša moja, Deset zapovedi v verzih – pesem prvič zapisal Sommarip*)

Do naslednjega adventa so še prazniki Marije in ostalih svetnikov. Sobote so Marijini dnevi. Naj bi bila posrednica med ljudmi in bogom (protestanti so proti temu). Na Marijino mašo je vezana latinska antifona Salve Regina, ki se je pela ob koncu oficija. Za advent se je pela pesem Jager na robu šraja (govori o Mariji, ki je spočela po sv. Duhu in kako ji angel to oznani).

15. avgust – praznik Marijinega vnebovzvetja (*Veseli se Marija – šentviški rokopis, 17. stol.*)

Temporal: prazniki oz. dnevi, ki se nanašajo na Jezusa.

Sanktoral: svetniški godovi.

Liturgični dan

Obsega

- o mašo = obnovitev dogodka zadnje večerje, zraven besedil obsega tudi liturgična dejanja (prinašanje darov, obredni obed ...),
- o oficij (lat.: služba, opravilo) = daljši, sestavljen iz osmih obredov, obsega le besedila.

Ordinarij: stalna obredna besedila

Proprij: spremenljiva obredna besedila (glede na čas liturgičnega leta)

Maša

Sestav

Na začetku je shola (zbor dečkov gojencev) pel mašni spev, ki se je prilagajal glede ena priložnost (proprij).

Sledila sta Kyrie eleison in Gloria – ordinarijska speva.

Recitiranje prve molitve – proprij.

Branje dveh beril, enega iz evangelija in enega od drugod, vmes shola zapoje dva ali tri speve (gradual, aleluja, sekvenca) – vse proprij.

Shola zapoje darovanjski spev – proprij.

Druga molitev – proprij.

Osrednji del maše (ordinarij): prefacija (uvod, predgovor), v obliki dialoga med mašnikom in sholo, Sanctus – zapoje ga shola, molitev Pater noster.

Besedilo Agnus Dei – ordinarij.

Komunio (obhajilni spev), ki ga zapoje shola - proprij.

Tretja molitev – postcommunio – proprij.

Pojdite, shod je razpuščen – konec maše.

prvi
del
obreda

drugi
del
obreda

Oficij

Je obsegal 8 obredov, ki so potekali ob določenih dnevnih in nočnih urah. Njegova osnovna ideja je bila prepeti vseh 150 psalmov enkrat tedensko.

Sestavine oficija

- o korzus psalmov – razpored psalmov na oficijske obrede znotraj enega tedna
- o antifone – kratki spevi na začetku in koncu vsakega psalma, menjujejo se glede na priložnost – proprij
- o lekcije (berila) in rezponzorji – po vsakem berilu (krajši odlomki iz svetega pisma ali ostale literature) se je pel spev, imenovan rezponzorij. Oboje proprij.
- o himnusi – večkitične pesmi z metrično oblikovanimi besedili, vse kitice se pojejo po istem napevu
- o matutin – psalm 94 – na koncu vsakega verza se poje invitatorialna antifona, uvodnemu psalmu sledi himnus, ob nedeljah in praznikih pa še trije nokturni
- o vespere – 5 psalmov z antifonami + kratko berilo + himnus + kantik (=spev) Magnificat
- o lavde – isto kot vespere, le da je na koncu kantik Benedictus

Psalmodični izvor oblik mašnega in oficijskega proprija

Domneva se, da imajo spevi mašnega in oficijskega proprija skupni izvor; ta naj bi bil petje psalmov, imenovan tudi psalmodija.

Psalmi z odpevi: odpev, verz psalma, odpev, verz psalma, ... odpev

Antifonalna psalmodija: zbor odgovarja zboru

Responziralna psalmodija: posameznik odgovarja zboru

Solistična psalmodija: solist poje sam, brez odpeva

ANTIFONE

So spevi, ki uokvirjajo petje oficijskih psalmov in kantikov. Za liturgijo leta je bilo potrebnih čez tisoč antifon.

Oficijskih antifon je več vrst:

Antifone tedenskega kurza

So zelo kratke in glasbeno neizrazite. Namenjene so bile tistim dnevom, ki niso bili niti prazniki niti godovi niti niso imeli lastne, izrecne liturgične vsebine. Za vse tedenske dni je bilo potrebnih okrog 100 teh antifon.

Antifone oficijskega proprija

Še zmeraj prvenstveno silabične (kot prejšnje), vendar že nekoliko dalje in glasbeno nekoliko bogatejše. To so antifone prazničnih dni z lastno liturgično vsebino. Ker imajo daljša besedila, so navadno sestavljene iz več fraz, ki so ponavadi smiselno združene v celoto.

Antifone kantikov

Med antifonami oficijskega proprija so daljše in glasbeno izrazitejše antifone za oba novozavezna kantika, Benedictus in Magnificat. Te antifone, ki imajo tudi same dostikrat novozavezna besedila, se približujejo zmerni melizmatskosti (petje tona na en zlog).

Proste antifone

Niso oficijske in se ne vežejo na psalmodijo, jih je neprimerno manj od psalmodičnih. Med njimi so procesijalne antifone (pojejo se med procesijami), spevi, ki so se peli med posebnimi obredi (npr. blagoslovitev sveč). Votivne antifone so se pele kot dodatki ob koncu oficijskih obredov, pogosto so bile marijanske (*Alma mater, Ave regina, Regina caeli, Salve regina* – v 15. stol. prevedena v slo.)

Invitatorne antifone

Antifona k psalmu 94 kot uvodnemu psalmu vsakega matutina se imenuje invitatorna antifona ali invitatorij.

HIMNUSI

So kitične pesmi oficijske liturgije, prisotne v vseh oficijskih obredih liturgičnega dne. Izraz izhaja iz grščine, ko so s to besedo imenovali pesmi slavnine vsebine, namenjene kateremu od bogov. Verjetno je v zgodnji krščanski literaturi imela beseda podoben pomen.

Prvi naj bi začel pesniti himnuse v latinščini milanski škof Ambrož (4. stol.) , med bolj znanimi avtorji je bil tudi Fortunatos (6. stol.)

Čeprav so se himnusi peli, so prvi GLASBENI zapisi himnusov šele s konca 10. stol.

Himnusi sestojijo iz metrično enakih kitic, teh je ponavadi 4 do 8. zadnja kitica je pogosto prepesnjeni hvalni obrazec, ki ji sledi zunaj pesniške strukture stoječi »amen«. Najpogostejši metrični strukturi sta štirivrstična kitica z verzi v jambsem dimetru in sapfična kitica.

Jambski dimeter: X- U- X- U- isto naslednje 3 vrstice, vse skupaj 4 vrstice

Sapfična kitica: -U -X -UU -U - - isto v naslednji vrstici, nato
-U -X -UU -U -X
-UU - -

- = dolgi zvok

U = kratki zvok

X = dolgi ali kratki zvok

Vse kitice danega himnusa se pojejo po isti melodiji. Ta je skoraj vedno silabična.

SEKVENCE

So spevi s pesniško oblikovanim besedilom, ki so v mašnih proprijih nekaterih prazničnih dni sledili aleluji. Takšna sestava proprija: berilo, gradual, aleluja, sekvenca, evangelijski odlomek svetega pisma.

Oblika:

Razen prvega in zadnjega ima dva po dva verza enako metrično strukturo ali vsaj enako število zlogov, ti pari pa se medsebojno razlikujejo.

A BB CC ČČ DD ... X

Melodije so pretežno silabične.

Zgodovina:

Izraz sekvenca se je v 8. in 9. stol. verjetno uporabljal za nekakšne dolge melodije brez besedil, največ jih je takrat napisal menih Jecljavček. Glavnina sekvenc je nastala v visokem in poznem srednjem veku.

Mnoge sekvence so bile zaradi velike številčnosti poznane le lokalno, nekatere melodije pa so se v različnih deželah pele z različnimi besedili.

TROPI

Trop je dodatek k spevu, tropiranje pa postopek širjenja že obstoječega speva. trop ne more obstajati sam zase, še posebej ne, ko je v obliki manjših delcev dodan na različna mesta danega speva. tropirali so se predvsem dnevi pomembnejših dni liturgičnega leta.

Domneva se, da so se tropi predstavljali solistično in je torej nadgradnja obredja prazničnih dni bila vpadljiva, dobro vidna.

Pomen tropiranja: razlagati, pojasnjevati, ilustrirati siceršnjo vsebino speva.

Besedilni tropi oz. prozule

Vrinjeno je le besedilo speva, nove besede oz. stavki se pojejo po že obstoječi glasbi. To je bilo možno le v melizmatskih spevih, ki so pa postali s tropiranjem silabični. Prozule so zlasti značilne za alelujah, ofertorijih, kyrie eleisonu in oficijskih rezponzorijih.

Glasbeni tropi

Sestojijo iz glasbe same: spevu je dodan melizem, ki ga prvotno ni bilo, besedilo pa ostane nespremenjeno. Poznali so jih že v 9. stol.

Besedilno-glasbeni tropi

Spevu je dodano novo besedilo, ki je tudi na novo uglasbeno. Pojavljajo se bodisi na začetku (kot uvod), koncu ali sredini, pogosto pa so tudi razdeljeni med različne dele speva, da jih ni mogoče ločiti od prvotnega besedila.

V vseh tropih se nova besedila navezujejo na vsebino prvotnega besedila.